

Η πίστις της περιπετείας δεν χαλαρώθηκε (Ο πολιτικός Ανδρέας Εμπειρικός)

Επάνω από την δΟΣΟΛΗΨΙΑ των μΙΑΣΜΑΤΙΚΩΝ υδάτων
μιας νόσου που κατεδικάσθη οριστικώς
Νεότης νεότης τι ωραία που είναι τα μαλλιά σου
Οι θρίαμβοι των καισάρων περνούν καμιά φορά απ' αυτή τη χώρα
και παρασύρουν τα νερά των κήπων
Κάθε μαργαριτάρι είναι μια σταγόν και κάθε σταγόν
είναι ένας δράκος
Το κάστρο του κατέρρευσε και τώρα παίζουν τα παιδάκια μέσ' τους ίσκιους
Τα θρύφαλλα του καθρέφτη της πυροδοέσποινας είναι κι αυτά πετράδια
Που ρίχνουν στον πετροπόλεμο τα παλληκάρια.
(Α.Ε., «Καρπός ελαίου», από την ΕΝΔΟΧΩΡΑ)

2001, «Έτος Ανδρέα Εμπειρικού», με τη συμπλήρωση εκατό χρόνων από τη γέννησή του. Γράφτηκαν πολλά, τα περισσότερα αναφορές στο ποιητικό έργο και στον απόηχο του Μεγάλου Ανατολικού, που φαίνεται πως εξακολουθεί να προκαλεί. Εν τέλει ο άκρατος ερωτισμός ήταν το μήνυμά του ή μήπως ο έρωτας συμβολίζει ακριβώς την επιβολή της ζωής έναντι της φθοράς του θανάτου; [Αφού μόνον ο έρωτας τον θάνατο νικά/ θάναι η ποίησης σπερματική/ απόλυτα ερωτική/ Ή δεν θα υπάρξει, («Η σήμερον...»)]. Την απαίτηση «χειραφέτησης του ανθρώπου που θα αντλούσε δύναμη από τη γλώσσα, από τις λέξεις και που αργά ή γρήγορα θα επέστρεφε στη ζωή», για να θυμηθούμε τον Μπρετόν. Ο Εμπειρικός επομένως επεδίωκε, μέσω του ακραία ερωτικού μυθιστορήματος, την απελευθέρωση από τις συμβάσεις ενός «βλακώδους κόσμου με σοφιστάς και λαοπλάνους δεσμοφύλακες», την ανατροπή αυτού του κόσμου, όπως ήταν άλλωστε και ο στόχος των υπερρεαλιστών. Η πρωταρχική ανησυχία τους: να αλλάξει η ζωή, όχι απλώς αισθητικά, αλλά σε βάθος, επαναστατικά κι απόλυτα. Μήπως τελικά με το έργο του ο Εμπειρικός θέλησε να προκαλέσει ρήγματα στην κυρίαρχη συντηρητική ιδεολογία της εποχής του, προκαλώντας ακόμα και με το ύφος της γραφής του; Να επιφέρει τελειωτικό χτύπημα στην κοινωνική υποκρισία της τότε αστικής τάξης; Αλλά και πάλι μήπως το πολύτομο μυθιστόρημά του δεν προηγήθηκε προφητικά του αιτήματος της σεξουαλικής απελευθέρωσης σε Ευρώπη και Αμερική, στα

τέλη της δεκαετίας του '60; Μια ερωτική επανάσταση που ουσιαστικά παρέπεμπε σε αιτήματα κοινωνικών αλλαγών και ανατροπής, όπως εκφράστηκε μέσα από τα κινήματα των χίπις, τα κινήματα ειρήνης για το Βιετνάμ και τους μπήτνικς, τη μόνη οργανωμένη λογοτεχνική ομάδα αμφισβήτησης, στον αιώνα που πέρασε, μετά τους υπερρεαλιστές. (*Beat, Beat, Beatitude and love and glory: Ανοίξτε τα παράθυρα, ανοίξτε τις ψυχές – φωτοστεφής ο Κερουάκ διαβαίνει, πίνοντας το νέκταρ της καθημερινής ζωής παντού όπου το βρίσκει...*).

Ένας άλλος τρόπος σκέψης, όπου όνειρο και πραγματικότητα θα βρίσκονται σε εξακολουθητική σχέση. Ιδέες που ενέπνευσαν και κινητοποίησαν εκατομμύρια «πολίτες του κόσμου» στη διάρκεια του 20ού αιώνα. Ο αιώνας του υπερρεαλισμού και του Ανδρέα Εμπειρικού: από την Οκτωβριανή Επανάσταση του '17 και τις ελπίδες που γέννησε ο Λένιν και ο κομμουνισμός¹, τον Φρόιντ και την επανάσταση της ψυχανάλυσης, την ήττα του φασισμού, τα απελευθερωτικά επαναστατικά κινήματα και τις μαζικές διαδηλώσεις στα πανεπιστήμια, στα εργοστάσια, στους δρόμους, («μια νέα εποχή των κερασιών») στον ανοιξιάτικο Μάη του '68 στο Παρίσι, την Αμερική, την Πράγα, ως τη δική μας μεταπολιτευτική άνοιξη, τη μόνη περίοδο όπου όνειρο κι ελπίδα βρίσκονταν στην ημερήσια διάταξη. Εποχές ζυμώνσεων, ηρωισμού, αναζητήσεων στην τέχνη, ελευθερίας στην κατάκτηση της απόλυτης γνώσης και της προσωπικής έκφρασης, μαζικής συμμετοχής στα κοινωνικά δρώμενα, με μια πεποίθηση πως «η κοινωνική επανάσταση είναι η αναγκαία συνθήκη της πνευματικής επανάστασης».

Ενδεικτική και η σχέση μεταξύ υπερρεαλιστών, του έργου του Ανδρέα Εμπειρικού και των ρευμάτων και αισθητικών που κυριάρχησαν στη χώρα μας στην περίοδο της μεταπολίτευσης:

α) «Τα δερμάτινα, κατεξοχήν προλεταριακά ρούχα, αντικαθιστούν τα παλτά με τους βελούδινους γιακάδες, ενώ τα σκληρά ανδρικά κολάρα δίνουν τη θέση τους σε μάλλινα πουκάμισα κόκκινα ή πράσινα», μαθαίνουμε για τους υπερρεαλιστές.

Στην Ελλάδα, τα μακριά μαλλιά, τα γένια, τα τζιν, τα αμερικάνικα τζάκετ, τα αμπέχονα, οι χαλί πάνινες στρατιωτικές τσάντες αποτελούν την κυρίαρχη ενδυματολογική έκφραση κι αντίδραση στις γραβατωμένες συνειδήσεις της μελανόμορφης αισθητικής των δικτατόρων.

β) Στο Συνέδριο συγγραφέων, ο Ελνάρ διαβάζει εισήγηση του Μπρετόν: «Να μετασχηματίσουμε τον κόσμο», είπε ο Μαρξ, «να αλλάξουμε τη ζωή», είπε ο Ρεμπώ: για μας, τα δύο αυτά συνθήματα είναι αδιάσπαστα συνδεδεμένα.

Στην Ελλάδα, οι μεγάλοι επαναστάτες, οι θεωρητικοί, οι κλασικοί της ευρωπαϊκής κι εγχώριας λογοτεχνίας βρίσκονται στο προσκήνιο: Μαρξ, Λένιν, Μπακούνιν, Τολστόι, ο επαναστάτης Χριστός μέσα από τις σελίδες του Καζαντζάκη, ο Θούριος του Ρήγα, Το πνευματικό εμβάθριο του Αγγελου Σικελιανού. (Μέθεξις ή Ο Άγγελος Σικελιανός είναι δικός μας).

Παρόμοια λοιπόν και τα νήματα της ποιητικής σκέψης του Ανδρέα Εμπειρικού: ο Έγελος, ο Κίρχκεγκαρντ, ο Λένιν, ο Μπακούνιν, ο Χριστός² (δίχως το θέατρο του πατισμού και δίχως της ορθοδοξίας τα δεινά τα ψέματα, τα εγκόλπια και τα ράσα), ο Καρυωτάκης (Το λέγω και θα το ξαναπώ πολλάκις – είναι μεγάλος ποιητής ο Κώστας Καρυωτάκης), ο Σικελιανός, ο πρωτοπόρος κι επαναστάτης Τολστόι: «Προσεπάθησα να εφαρμόσω εις την ζωήν μου όλα όσα προσεπάθησε να κάνει ο Τολστόι αρνούμενος τον πλούτον του πατρός», έλεγε το Μάρτη του 1967 σε συνέντευξή του στην Ανδρομάχη Σκαρπαλέζου (Ηριδανός, τχ. 4). Και στο ποίημά του «ΕΣ - ΕΣ - ΕΣ - ΕΡ ΡΩΣΣΙΑ»: *Είμουν στα νειάτα μου τολστοϊστής/*

ειλικρινής ρωσσομαθής απλώς γεροδεμένος/ Φορούσα ρούσικα ποικάμισα και μπότες/ Ωρωνα το φθινόπωρο εις το πλεονό των χωρικών/ Το θέρος είμουν θεριστής...

γ) Ο θάνατος του Μπρετόν (28 Σεπτεμβρίου 1966) συσπειρώνει την ομάδα των υπερρεαλιστών. Δύο χρόνια μετά, ο γαλλικός Μάης αξιοποιεί και επικαιροποιεί τα σουρεαλιστικά πιστεύω με τα συνθήματα που πλημμύρισαν τους παρισινούς τοίχους.

Στην Ελλάδα, το έργο του Εμπειρικού λειτουργεί καταλυτικά για την ελληνική κοινωνία και ιδιαίτερα τους νέους –τουλάχιστον αυτούς της μεταπολίτευσης–, διεκδικώντας σημαντικό ρόλο όχι απλώς στα ελληνικά γράμματα, αλλά και στις κοινωνικές ανακατατάξεις που στον έναν ή τον άλλο βαθμό ακολούθησαν. Σημαίνει ότι ο λόγος του εισπράχθηκε ανατρεπτικά νεανικός –ο μόνος μαζί με αυτόν του Καρυωτάκη–, όχι απλώς στην ποιητική, αλλά και στην πολιτική και κοινωνική του διάσταση, και μάλιστα σε μια εποχή πολιτικής ευφορίας κι ελπίδας.

Η απελευθέρωση του υποσυνείδητου (που επιδιώκει να φέρει στο φως όσα η ψυχή έχει μάθει να κρύβει) και η απελευθέρωση του ανθρώπου (που έχει μάθει να υποτάσσεται στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς και να υπομένει) υπήρξαν τα δύο όρια της οπτικής του Ανδρέα Εμπειρικού, ο άξονας της πολιτικής οπτικής του, όπως τον κληρονόμησε από τους μεγάλους επαναστάτες και διανοητές, για να τον προσαρμόσει με επιτυχία στην εποχή του. Μια απόλυτη ελευθερία τόσο στη σκέψη όσο και στη ζωή: *Πιστεύω εις την ατομικήν απελευθέρωσιν, η οποία κάποτε θα φθάσει εις την γενικήν*, γράφει και συνεχίζει στην ξεκάθαρη διατύπωση της άποψής του για την ανάγκη καταλυτικής αλλαγής: *πας άνθρωπος οφείλει να μάχεται και να υποσκάπτει τα θεμέλια των «καλώς κειμένων»*.

Μια σκέψη ανανεωτική, ρηξικέλευθη, αντικοιφορμιστική, προκλητική για την εποχή του, αιρετική για την τάξη του: («δεν παρεδέχτην καμίας συντηρητικήν στάσιν και προσήλωσιν εις νεκρά στοιχεία που άλλοι νομίζουν ιδεώδη». [...] *Αρχισα από πολύ νωρίς να απαρνούμαι την κοινωνική ψευτιά και αδικία και όλα αυτά τα δεινά που συσσωρεύονται εν ονόματι πλαστών ιδεών, απανθρώπων*). Μια σύγκρουση τόσο με την αστική τάξη και τους μηχανισμούς αναπαραγωγής της εξουσίας της όσο και με την προχωρημένη σήψη του κακέκτυπου κομμουνισμού και της εκτεταμένης διαφθοράς του γραφειοκρατικού σοσιαλισμού της τότε ΕΣΣΔ: «Παλαιότερα είχα απόλυτα προσχωρήσει στον μαρξισμόν, είχα βαθύτατα συγκινηθεί από την Ρωσική επανάσταση [...] Ο μαρξισμός από τότε που έγινε κράτος αποφάσισε να περιφράξει το πνεύμα εις στενά πολιτικά κριτήρια και συμφέροντα».

Η ίδια εξέλιξη και στο στρατόπεδο των υπερρεαλιστών μετά την επιβολή του σταλινισμού, των διώξεων και της συντηρητικής στροφής. Η πέραν κάθε αρχής ελευθερία, όχι ως ουτοπικό όραμα, αλλά ως βάσιμη πολιτική σκέψη, δεν μπόρεσε να καρποφορήσει στην επαναστατημένη Ρωσία. «Εις την θεωρίαν μας υπάρχει βεβαίως το αναρχικόν στοιχείον, χωρίς όμως να ανήκωμεν ούτε εις τον ρωσικόν αναρχισμόν του Μιχαήλ Μπακούνιν, ούτε στον τύπον του ισπανικού αναρχισμού, ούτε του ιταλικού. Κατ' αρχήν προσεχωρήσαμεν εις το κομμουνιστικό κόμμα αλλά απεχωρήσαμεν συνεπεία της συντηρητικής στροφής της Γ' Διεθνούς», έλεγε ο Α.Ε. σε συνέντευξή του στη *Φιλολογική Καθημερινή* και στον Κωστή Μπασιτιά (30.3.1936).

Ο άνθρωπος απείχε πολύ από το υπέρτατο όριο της ατομικής ανάτασης και της σύλλογικής του δικαίωσης. Ο Μαγιακόφσκι στη Ρωσία κι ο Καρυωτάκης στην Ελλάδα ανέδειξαν

όχι το προσωπικό τους αδιέξοδο, αλλά την ανεπάρκεια των κοινωνιών τους. (ΑΣΜΑ ΣΑΝ ΑΣΜΑ: Ο δικηγόρος των δρυμών πίπτει και η φωνή του είναι μια χοάνη. Η θερμομυγός δύναμīs της είναι η σημασία που δίνουν στην πτώση του και η πτώση του διαρκεί τώρα τριανταπέντε χρόνια, με βράχους στα πόδια και δάκρυα στα χέρια της).

Ασφαλώς οι ιδέες και το έργο του Εμπειρικού δεν μπορεί να εξεταστούν μέσα στα στενά κομματικά όρια ενός δογματικού, μαζικού πολιτικού λόγου που στοχεύει (και συνήθως επιτυγχάνει) την εξουσία και τα οφέλη της. Θα ήταν αδιανόητη –έναντι οποιασδήποτε αμοιβής³– η ανάμειξη του σε μηχανισμούς και η εξαργύρωση του έργου του με κυβερνητικές θέσεις⁴ δημοσίου υπαλλήλου, έστω και στον τομέα του πολιτισμού. Είναι αυτονόητη η μη βράβευσή του με οποιοδήποτε Κρατικό Βραβείο. Γιατί ακριβώς ο Εμπειρικός θέλησε (και το πέτυχε) να λειτουργήσει ουσία ποιητικά, δηλαδή επαναστατικά, δηλαδή ανατρεπτικά, μέσω (και από) του έργου του, που παραμένει ενεργό, ζωποιοό, ακόμη και σήμερα – παρά την απουσία της ποίησης σε μια απευαισθητοποιημένη κοινωνία. (Τριαντάφυλλα στο παράθυρο: Σκοπός της ζωής μας δεν είναι η χαμέρπεια. Υπάρχουν απειράκις ωραιότερα πράγματα και απ' αυτήν την αγαλματώδη παρουσία του περασμένου έπους. Σκοπός της ζωής μας είναι η αγάπη. Σκοπός της ζωής μας είναι η ατελείωτη μάζα μας. Σκοπός της ζωής μας είναι η λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας...).

Η ποίηση του Ανδρέα Εμπειρικού είναι βαθιά πολιτική ποίηση, γιατί κι ο ίδιος, συνεπής υπερρεαλιστής, παρέμεινε πιστός στο όραμα ενός κινήματος που θέλησε να αλλάξει τον κόσμο. Το όραμά του αντιμάχεται την ευτέλεια του σύγχρονου κόσμου, την ιδιοτέλεια, τους μηχανισμούς, τη γραφειοκρατία, τον κοινωνικό καθωσπρεπισμό, τον κυνισμό, τη βλακεία, τη διαπόμπευση και το δημόσιο εξευτελισμό του ανθρώπου. Εντούτοις, η πραγματικότητα και τα πεπερασμένα όρια της ελληνικής κοινωνίας τον οδηγούν σε απόγνωση (Φενάκη: Καμιά προκοπή. Παντού στάχτη. Παντού φόνοι. Κάθε μέρα φέρνει μιαν άλλη μέρα και εξαντλείται βαθμιδόν η παρακαταθήκη των στιλβωτηρίων. Λίγοι γενναίοι ακόλουθοι ξεπετσώνουν τα μπράτσα τους...).

Η γενικευμένη απογοήτευση, η κοινωνική αφασία και η δικαιολογημένη αδιαφορία ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων αναδεικνύουν το αδιέξοδο της πολιτείας μας και το βάσιμο των απόψεων του Εμπειρικού. Όμως, *Η πλάστιγξ κλείνει εκεί που προτιμάμε/κατά την ερμηνεία που της δίνουμε/ Κάθε φορά που επιτυγχάνουμε στα ζάρια*, όπως έσπευδε να συνωμοτήσει με το φίλο του Νίκο Εγγονόπουλο (ΣΤΕΑΡ).

Πολλοί «ξεμπερδεύουν» με τον Εμπειρικό, χαρακτηρίζοντάς τον ως «εστέτ». Σε άλλες εποχές, με κυρίαρχα τα λαϊκιστικά και «αυριανιστικά» πρότυπα, θα μπορούσαν να κατακεραυνωθούν οι απόψεις του ως «ελιτίστικές και αντιδραστικές». Σήμερα, τα ευρύτερα στρώματα, ακόμα και των νέων, απλώς τις αγνοούν γενικώς, όπως και την ποίηση εξάλλου. Το αίτημα ουσιαστικής παιδείας, το έλλειμμα ευρύτερης καλλιέργειας, η απουσία ενός συλλογικού οράματος αποτελούν παθογένειες του κοινωνικοπολιτικού μας συστήματος, που ως ένα βαθμό επισημαίνονταν στην τελευταία παρέμβασή του, για τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974, όπου έκανε διαχωρισμό μεταξύ ενός τυχοδιωκτικού, δημαγωγικού, μικροαστικής εμπνεύσεως ψευδοσοσιαλισμού και μιας «μακράς επιτόνου και ίσως ηρωικής πορείας προς τον πραγματικόν σοσιαλισμόν» (Η ΑΥΓΗ, 10.6.01).

Όσο περισσότερο μελετάμε τόσο διαπιστώνουμε πως ο ποιητικός και συνάμα οραματι-

κός λόγος του Εμπειρικού παραμένει επικίνδυνος και ανατρεπτικός. Να μας απογοητεύει επομένως η κρατική αρωγή στους εορτασμούς της επετείου του και να ελπίσουμε πως «Ενώπιον της τρίτης παρουσίας»⁵ στα 150χρονα, το 2051, ή στα 200 χρόνια από τη γέννησή του, το 2101, είτε το όραμα, η φαντασία, το όνειρό του να έχουν γίνει πράξη, με την κατάλυση του κράτους και την κατάκτηση της απόλυτης ελευθερίας του ανθρώπου, είτε οι πολίτες να έχουν επιτέλους τότε καταστήσει καθημερινό βίωμά τους το έργο του.

Σημειώσεις

1. Το 1921 ο Μπρετόν συναντά στη Βιέννη τον Φρόιντ, το 1938 επισκέπτεται συχνά στο Μεξικό τον Τρότσκι. Δύο συναντήσεις που επισφραγίζουν το δυϊσμό του διτλού συνθήματος των σουρεαλιστών: ν' αλλάξουμε τη ζωή – Ρεμπώ και Φρόιντ–, ν' αλλάξουμε τον κόσμο – Λένιν και Τρότσκι (Φιλίπ Οντουάν, *Οι σουρεαλιστές*, Θεμέλιο, σ. 92).

2. Ο Εγγelos

Ο Κίρκεγκαρντ

Ο Λέων Τολστόι, κόσμος και ήλιος θεομυθός, πατήρ θεών και ανθρώπων

Ο Sigmund Freud

Ο Άγγελος Σικελιανός

Ο Αρίσταρχος των ηδονών και ο Κ.Π. Καβάφης

Ο Μαξ.

Ο Λένιν

Ο Κροπότκιν

Ο Μπακούνιν

Ο Νίτσε

Ο Victor Hugo

Ο Μωάμεθ

Ο Ιησούς Χριστός

Και ακόμη προ ολίγων οι Essenin, Μαγιακόβσκη, Block (και θα μπορούσα να προσθέσω κι άλλους) ως παιδες εν τη καμίνω έφυλλαν και σήμερα ακόμη ψάλλουν, με λόγια που μεθερμηνευόμενα –όχι από τους ορθολογιστάς– την ίδια φλόγα κάνουν («Οι Μπεάτοι ή Της μη συμμορφώσεως οι άγιοι», Οκτάνα).

3. Καμιά δοσοληψία εμπορική

Καμιά κατήχησις

Καμιά συσκοτίσις

Κανένα ψεύδος (σ. 108, «Η σήμερον...»).

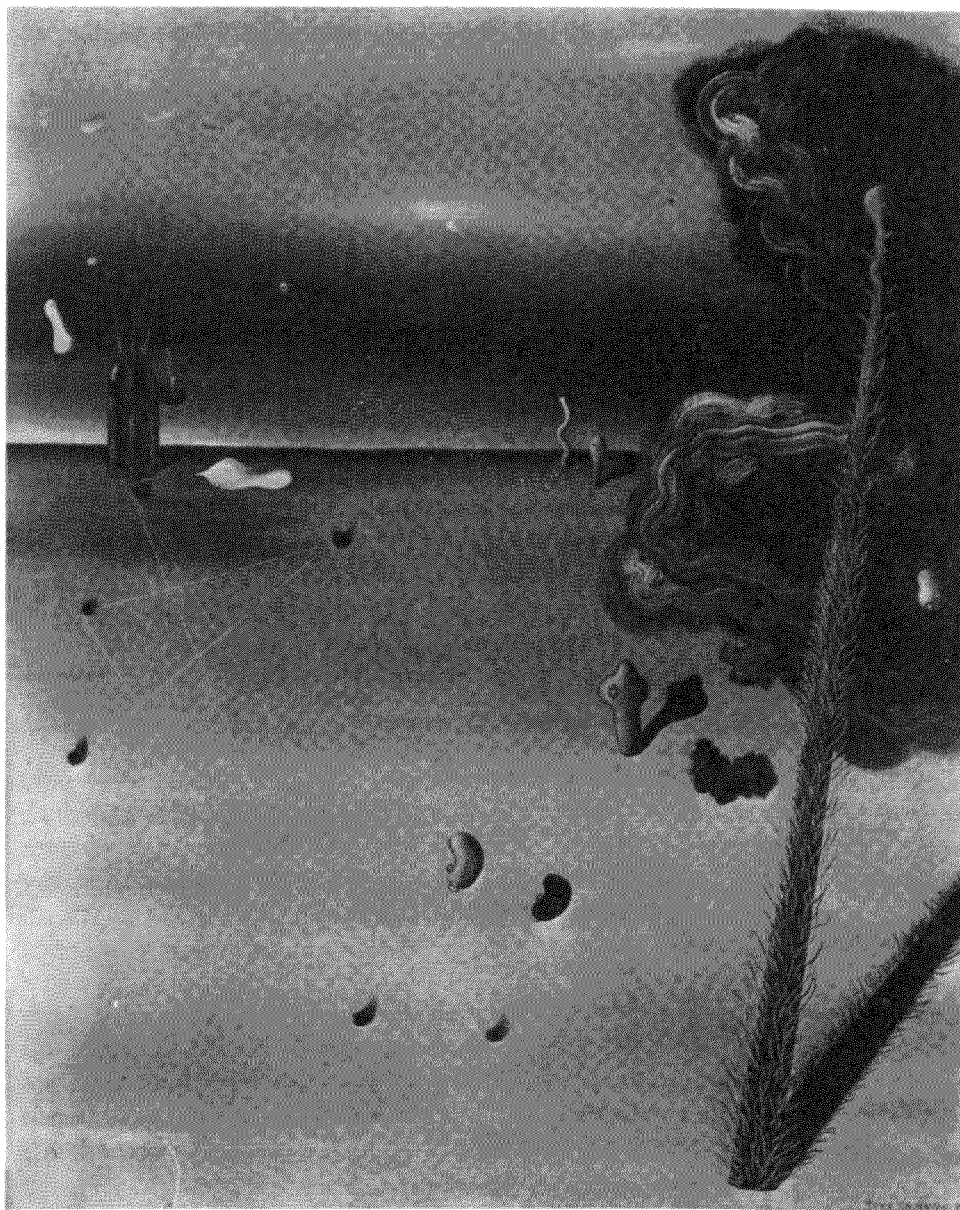
4. Υπέρ χορηγήσεως χάριτος εις ωρισμένους καταδίκους

Χωρίς ιδιοτέλειαν και δίχως αισχροκέρδειαν

Αλλά με παρησιάν ενός ανδρός τελείως γυμνού εντός βουλευτηρίου

Που στέκει σε βάθρον υψηλόν μεγάλης δόξης («Αιχμαί της διαμάχης», «Η σήμερον...» σ. 36).

5. «Αιχμαί της διαμάχης», από τη συλλογή «Η σήμερον ως αυριον και ως χθες».

Yves Tanguy, «Μαμά, ο μπαμπάς πληγώθηκε», 1927